

Rózsa György: Magyar történetábrázolás a 17. században Bp. 1973. Akadémiai K. 188 l. + 128 mell.

A tárgya szerint művészettörténeti mű szerzője a bevezetésben megmondja, hogy műalkotásokat, „történelmi kompozíciókat mint a keletkezés kora történetfelfogásának kifejeződését” kíván vizsgálni. A bemutatott emlékeket művészettörténeti kategóriák, műfajok szerint csoportosítja: „E műfajokat a szoros értelemben vett történeti eseményábrázolások mellett többek között a történeti portréban, az emlékműben, az apoteózisban és a világi allegóriában határozhatjuk meg.” Az ilyen célkitűzéssel induló könyv három fejezetében a XVII. századi történelmi ábrázolás három műfajának hazai emlékeit ismerjük meg.

Az első fejezet tárgya a történeti képmás, portré, amelynek nevezetes példája Nádasdy Ferenc országbíró költségével 1664-ben Nürnbergben megjelent *Mausoleum* rézmetszetű királyképei. — A második „a barokk világi apoteózis” műfajának egy elpusztult magyarországi emléket, a pozsonyi vár II. Ferdinánd életét megörökítő, eszményítő mennyezetképeit rekonstruálja Marquard Herrgott történeti munkája (*Pinacotheca principum Austriae*) nyomán. Ez a mű, amely a Habsburg-ház ikonográfiáját mutatja be gazdag metszetekkel, idáig elkerülte a kutatók figyelmét. Rózsa György érdeme, hogy a XVII—XVIII. századi külföldi utazók, főleg pedig Bél Mátyás részletes leírásából (*Notitiae Hungariae novae* II.) ismert nevezetes freskókról most már többet is tudhatunk. — A harmadik fejezetben a történeti eseményábrázolások talán legszebb hazai példáját, a sárvári várkastély lovagtermének a tizenöt-éves török háború eseményeit ábrázoló mennyezetképeit ismerjük meg.

Az egyes fejezeteket függelék részek kísérik. Közülük az *Appendix 1. a Mausoleum* szövegét közli, és szövegpárhuzamok bemutatásával bizonyítja, hogy szerzője Nicolaus Avancinus, a magyar vonatkozásaiban is nagy hatású jezsuita barokk író volt. Az *Appendix 2. a Mausoleum* rézmetszeteinek kritikai jegyzékét, az *Appendix 3. pedig* azoknak freskókon, táblaképeken, rajzokon, grafikában, épület- és kispasztikában való utóéletét vázolja. (Úgy látjuk, hogy ezt a kérdéskört a XVIII. századi, sőt még a reformkor könyvillusztrációinak vizsgálatára is hasznosan lehetne kiterjeszteni.) A második fejezethez tartozó egyetlen függelék, az *Appendix 4. M. Herrgott* művéből a pozsonyi mennyezetképek leírását adja. A harmadik fejezet után az *Appendix 5. pedig* „Nádasdy Ferenc és a művészet” címmel már kevésbé adatközlő jellegű, és akár önálló fejezet tárgya is lehetett volna. (Sajnos, az egyébként igen gondo-

san és nagy utánjárással megírt műnek áttekinthetőségét a függelék-részek kissé zavarják. Véleményünk szerint ezeket a fő fejezetekbe részben be lehetett volna dolgozni, részben pedig a mű végén közölni.)

Külön ki kell emelnünk Rózsa György munkájának hangsúlyozottan jelentős és fontos részét, az igen gazdag (226 reprodukciót tartalmazó) és szép kivitellű illusztrációs anyagot, amely növeli e mű használhatóságát.

Az elmondottakból is kitűnik, hogy e művészettörténeti szempontú könyvben ismételtelen előtérbe kerülnek művelődés-, irodalom- vagy akár kiadástörténeti problémák is. Olyankor mellékesen bukkannak fel nevek (ezek észrevételét egy névmutató előnyösen segíthette volna). Így például Guillaume de Lamormainié, II. Ferdinánd befolyásos udvari jezsuitájáé, akinek magyar kapcsolatait, többek között Pázmánnyal és a nagyszombati jezsuitákkal alig ismerjük. E helyen csupán példaként említjük Rózsa könyvének egy irodalomtörténeti szempontból nem kevésbé tanulságos részletét, a *Mausoleum* rézmetszeteinek eredetére vonatkozó megfigyeléseket, amelyek joggal keltették fel a kapcsolódó kutatási területek művelőinek érdeklődését. Először Klaniczay Tibor hívta fel a figyelmet e metszeteknek Perger Illés magyar történeti írásműveire való összefüggésére (*Művészettörténeti Értesítő* 1972, 144–145). Utána a magyar könyvnyomtatás ötszáz évét ünneplő közszegi tudományos ülészek idején, amikor Rózsa könyve már készen volt, sikerült levéltári adatokkal bemutatni, hogy Perger történeti műve számára a könyvkiadással is foglalkozó Ferenczffy Lőrinc királyi titkár készítette a rézmetszeteket (*Magyar Könyvszemle* 1973, 384). Azóta azonban már azt is tudjuk, hogy a lemezek 1615-ben alighanem már készen voltak, mert ekkor kért Ferenczffy pénzbeli támogatást a nyomtatáshoz Bathány Ferenc től „pro edendo libro Iconum Regum Hungariae, minthogy immáran az kinyomtatásra igyeksem és az több szükség majori ex parte készek”. E kiadványból azonban évek múltán, 1632-ben is csak a címlap, és a bevezetőszöveg két lapnyi próbanyomata, valamint a képek levonata készült el. Ez került Ferenczffy hagyatékából 1640 után a pozsonyi jezsuitákhoz, tőlük 1659-ben Nádasdy Ferenchez, majd ennek vagyona konfiskálásával a császári könyvtárba. Ma a bécsi Albertina gyűjteményében őrzik.

Holl Béla

Nagy Miklós: Jókai Mór. Bp. 1975. Szépirodalmi K. 266 l. (Arcok és vallomások)

Dicséretes feladatvállalással indult ez a sorozat. Jelentős magyar alkotókról igyekszik portrét festeni, a legújabb kutatások és

az írói önvallomások alapján. Monografikus igényű mű így nem kerekedhetik ki, de a jó tollal megírt pályarajzok közelebb vihetik a széles nagyközönséghez a mű hőstét. Jókai esetében erre látszólag nincs szükség. Hiszen művei közkedveltek; nemcsak nálunk, hanem pl. szomszédainknál is (*A löcsei fehér asszony* szlovákul az utóbbi időben öt kiadást ért meg!). A közkedveltség azonban messze nem jelent jól ismertséget; a népszerűség nem mindig párosul helyes ismeretekkel. Így a Jókairól értekezőknek nincsen könnyű helyzetük. Ha beleérezzel, a Jókai-birodalmat belsőleg szemlélve-megértve kísérlék megfajteni, hogy mi élteti az életművet ma is, akkor — nemegyszer — felsőbbes mosollyal sajnálják le munkájukat. Ha viszont a teljes elutasítás Gyulai—Péterfy—Sarkadi Imre fémjelzte vonalát követik, akkor legfeljebb tetszetős elméletekig, a Jókai által (pl. *A három márványfej* c. regényben) oly pazarul kigúnyolt kritikusai pózig juthatnak csak el. Nem e sorozatban kell eldönteni, mi értékálló a Jókai-életműben (az egész feltétlenül az, de a helyes hangsúlyok megállapítása jórészt még várat magára). Viszont e sorozat a maga népszerűsítő szándékával hozzájárulhat az élethű portré kialakulásához. Az irodalomtörténelem itt is tárgyilagosságnak, tárgyyszerűen felmérésjeljesnek kell lennie, mint Németh G. Béla követeli (It 1975. 520). Ez annál is nehezebb, mivel kevés olyan nagy alkotónk van, akinek *külső* világa olyannyira ellentmondásban legyen a *rejtettebb* világgal; aki sistersőbb indulatokat, személyeskedőbb támadásokat, rajongóbb nyilatkozatokat, hódolattelibb gesztusokat váltott volna ki a társadalom majd minden rétegéből! Mikszáth és Krúdy — kétségtelen jóhiszeműséggel — egyes vonásaiban egész hamis portrék festettek Jókairól. Igaz, a kritikai kiadások sajtó alá rendezői, Zsigmond Ferenc, Sötér István, Barta János, Nagy Miklós, Lengyel Dénes, Zöldhelyi Zsuzsa, Dávid Gyula, Csukás István és mások kutatásai jórészt kijelölték a helyes irányt, s az irányjelzők között tartjuk számon Nagy Miklós e — legújabb — könyvét is. Csak hogy az irányjelzés ellenére további, igen fáradságos részletkutatásokra van szükség, olyanokra, amelyekből az életmű megnyugtató és minden problémára kiterjedő értékelése-elemzése következhet. Ehhez elsősorban az kellene, hogy műfaj- és eszmétörténetileg, s akár a „Stoffgeschichte” módszerét igénybe véve tárjuk föl egyes motívumok, eszmék, sőt: módszerek Jókaihoz vezető útját, illetve azok transzformációját a Jókai-művekben. Így megoldásra vár Jókai és a felvilágosodás, Jókai és Vörösmarty eszme- és stílustörténeti kapcsolódásának kérdése. A debreceni kollégium és Csokonai kultusza lényeges formálója a szónokias-patétikus stílus mellett a földközeli-vaskosabb nyelvi

megoldásokra törekvésének. A 87. lapon olvasható kitétel: „realista és folklór elemeket is magába olvasztó egyéni romantika”, valamint a 33. lapon olvasható Petőfi- és Vörösmarty-impulzusok a jövőben konkrétabb megfogalmazást igényelnek. Itt hadd célozzunk *A kalóz király* és Vörösmarty: *A rabló* c. balladája, a *Hyppona romjai* és a *Vérnász* tematikai, illetve stílusbeli összefüggéseire.

Ugyanílyan feladat a Jókai-regényekben oly számottevő sziget-gondolat tipológiai elemzése. Nemcsak arra gondolunk, hogy az életművet átszövő — s műfaji tájékozódást, rendszerezést is igénylő — motívumot életrajzi elemekkel szembesítsük. (22—23.) Egyrészt a görög—latin auktoroktól Jókai korai sugárzó elemeket kell számba vennünk. Az Óceániában maga hivatkozik Platónra (a Timaiost vagy a Kritiast olvasta? vagy csak hallott róluk? Esetleg egy kompendium révén jutott hozzájuk?); és Garanvölgyi Ádám méhesében talán Horatius XVI. epódosát olvassa, a Bach-korszak börtön-sötétjéből ki-pillantva (Nos manet Oceanus circumvagus: arva beata petamus, arva, divites et insulas). A „boldog szigetek” Hésiódos és Plutarchos (Sertorius-életrajz, mely a Kanári-szigeteket nevezi a tűnt éden tanyájának) emlegette motívuma éltető eleme az Óceániának vagy az *Ahol a pénz nem isten* utópiásitukus elképzeléseinek; de emellett a robinzonádokat is figyelembe kell vennünk. Kókay György helyesen mutatott rá a schnabeli típus jelentőségére e vonatkozásban. Hadd emlékeztessünk a német felvilágosodás sziget-elképzeléseire, Stolberg regény-formában szerzett idillikus utópiájára (*Die Insel*, 1788), Goethe pedagógiai provinciájára, a Faust II. részének nagy monológiájára, melyben a természetből elhódított földdarabon közös munkával teremtet boldogságot az ember, szabad földön szabad néppel, legyőzve a partig csapó árt (akár Tatrangi Dávid vagy Adorján Matassé). Az államregények utópiát sugalló hatásáról szót már a kutatás, de a boldog szigetek Jókai-fogalmazta világának — a világirodalmi példák mellett — Vörösmarty: *Dél-szigete*, *Tündérvölgye*, Petőfi: *János vitéze* is ihletője lehet.

Egyetlen probléma ilyen — monográfiát igénylő — gondolatsort indít meg. S ha előre tekintünk: az Óceánia egyes részletei tárgy-történetileg Babits: *Jónás környékének* előképei; tudományos-fantasztikus művei előkészítik a magyar sci-fi XX. századi fejlődését. S ha műfajokban gondolkodunk: a különféle — de e sziget-eszme körébe tartozó — regénytípusokat az idill és az utópia viszonya szerint lehet célszerűen osztályoznunk. Schiller szerint az idill az embert az ártatlanság állapotában ábrázolja, azaz békében és harmóniában a kinti világgal és önmagával. Ezt az állapotot hitték a kortársak

Jókairól, s nem vették észre, hogy legsajátabb felfogását, érzelmi életét tükröző regényeit beárnyékolja a halk bánat, a *Kárpáthy Zoltán*ét Vilma liliumhullása, *Az aranyemberét* Timea örök magánya, a Kőszívűét Jenő emléke.

Nagy Miklós érdeme, hogy — bár nem elég eréllyel — vitatkozik Mikszáttal (102—103): szenvedett Jókai, épp eleget. Olvassuk csak figyelmesen *Az aranyembert*, az *Öreg ember nem vén embert*, a *Solitudot* vagy az *Életem* c. verses önéletrajzt! Főleg ez utóbbi figyelmes végiglapozása tanulságos. Életét kudarcok sorozatának láttatja, tizenkét öngyilkos (Czakó, Széchenyi, Teleki, Wrchowsky, Molnár J. stb.) emléke zaklatja napjait. Igaz, itt és más öregkori verseiben Bellát ünnepli, túlzott szeretettel, talán önmaga számára is kompenzálva a kockázatos és — nem utolsósorban az ellenséges beállítottságú család és a mesterségesen fölkorbácsolt „közvélemény” támadásai miatt — vitathatóan sikerült házasság következtében elveszített népszerűséget. De az elfogott Fényes Lászlót nem idéznék tanúnak e pörben (249.), s a Goethe-párhuzam sem szerencsés (230—231.): mivel nem Goethe mondott le Ulrikéről, hanem Ulrike mondott nemet idős kérőjének. Általában Jókai utolsó regényírói korszaka mostoha bánásmódban részesült. Az *Egy játékos, aki nyer* nem csupán pikareszk regény (212.), hanem betéttballadájaiban a délszláv népköltészet bravúros érzékeltetése, a szerbus manier értékes kicsengése. Igenis, *hordoz* messzibb világító eszmét és erkölcsi igényt: a lelkiismeretlen játékos rossz politikát szolgál, ezért bűnhődnie kell (erről másutt bővebben szólunk). Épp a napi politika és a kalandos elemek — nem tagadjuk, olykor logikátlan cselekményvezetésű — egymásba érő síkjai adják a regény különlegességét. S a *Nincsen ördög* is csak *részben* a franciás fél- és negyedrealizmus terméke (219.), a nemzetiségi kerületek választási komédiáinak leleplezése, a bátor kiállítás a betiltott szlovák Matica mellett több megértést érdemelne. S ha már a hibáknál tartunk... Lehet, hogy Jókaira ragadtak szlovák szavak (21.), de valahányszor szlovák szavakat ár le, alapvető helyesírási-nyelvtani hibát követ el. Pozsonyban nem cseh és szlovák nyelvművelő társaság működött (uo.), hanem *csak* szlovák. Igaz, a szlovák evangélikusok az 1840-es esztendőig bibličinában, azaz szlovákosított bibliai cseh nyelven írtak-beszéltek. Kazinczy Gábor pedig nem elsősorban irodalomtörténész (68.), Neruda nem *Ján*, hanem *Jan*.

Nehéz Jókairól írni, mert legjobb műveiben valóban — még a vele rokon kelet-közép-európai íróársakhoz képest is — a romantika *egyéni* változatát teremtette meg. Csakhogy e romantika a felvilágosodásból is táplálkozik, ábrándos nemzetszemléletét kiegészíti

a humanista-türelmes, a fanatizmust elítélő magatartás. Jenőy és a nádor, Ráby és Tárhalmi vitáját mélyen átérezte, mindnégyük érvelésében találunk igazságelemeket, ha Jókai szíve Jenőyért dobog is. Romantikáját színezi a reformkortól örökölt, plebejus tartalmú népiesség, mely nyitottnak bizonyult a nemzetiségek és a szomszéd népek folklórjának asszimilálására is. Ugyanakkor továbbvihetőnek érezte a reformkori és a Bach-korszakbeli érdekegyesítés-gondolatot, s ez számos — épp a kései regényekben bevallottan szétfoszlott — illúzióval hatja át művei jórészét. Mivel mind az illúziók fakasztotta, mind azok szétfoslása utáni művészi korszaka aránytévésztsései, tévűtjai — természetesen — az alkotásokra, a regények szerkezetére, az alakok megformálására is hatással vannak, e tévelygések erőszakoltan didaktikus megoldásokat eredményeznek, s a romantikus cselekményszövegs mesei logikáját föllazítják, illetve megsemmisítik. Ilyenkor a Jókai-regényekből éppen az hiányzik, ami egyébként „megemeli” őket: a mese és a mesélés hamvas bája, a meglepetésszerű fordulatokat humorral vagy az eseményhez illő nemes pátosszal enyhítő nyelvezet. Ilyenkor kerül sor az előző regények elemeinek fáradtabb beépítésére, a „hozott anyagból” való építkezésre. De még e fáradtabb regényekben is akad egy-egy epizód, egy-egy mellékszereplő, amely új szint, új gondolatot hoz. *A világ teremtése* című öregkori és töredékes műve különböző idegen elemek keveréke, az *Óceániából*, Hugo és mások műveiből merít, de figyelemre méltó benne az evolúciós elméletnek maradtéktalan végigvitele. Az ember kifejlődését a természetben bekövetkezett legmagasabb rendű változásnak ábrázolja, s ehhez különféle, alacsonyabb rendű, tökéletlenebb (de mindig fokozatosan kevésbé tökéletlen) lényeken keresztül vezet az út.

Aki olyan sokat írt, mint Jókai, annak műhelyéből természetesen sok gyöngébb, a csúcok felől tekintve érdektelen mű származott. De ha azt a tíz-tizenöt — miért félünk leírni? — *remekművet* vesszük elő, amely a Jókai-életműből (regényekből, novellákból, újságcikkekből és beszédekből) összeállítható, akkor csak csodálkozunk egyes ítétszeken, akik színtelen ki akarják tagadni Jókait legnagyobbjaink sorából. A lengyelek-nél Sienkiewicz, a csehek-nél Jirásek helye, jelentősége sosem volt kétséges, s a horvát irodalomtörténet sem kísérelte meg még soha az említettek-nél kisebb hatóerejű Senoa szerepének jelentéktelenítését.

Nagy Miklós könyve fontos hozzájárulás az általunk vázlatosan fölvetett problémák megvitatásához. Hivatott értője és alapos tudású tolmácsa ő a Jókai-életműnek. Tőle akkor is lehet és kell tanulni, ha magyarázatait nem mindig is érezzük kielégítőnek; ha fontos

problémák megoldását egy-két esetben megkerülni látszik (pl. a nemzetiségi kérdés jelentkezését a politikusi és a regényíró Jókainál). E recenzió valamennyi gondolata Nagy Miklós Jókai-dolgozataiból indult ki, előző monográfiája és e szépen megírt műve kérdés-felvéseire, téziseire igyekezett választ keresni. S bár a megoldás mikéntjét többnyire más úton keressük, úgy érezzük, végkövetkeztetésekben többnyire ugyanoda jutotunk, ahova Nagy Miklós. Könyve az *Arcok és vallomások* sorozat egyik legjobb darabja, s ez a tény önmagában is jelentőssé teszi a mű megjelenését.

Fried István

Csáth Géza: Írások az élet jó és rossz dolgairól. Kritikák, cikkek, karcolatok. Az írásokat összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzetet írta: Dér Zoltán. Szabadka 1975. Szabadkai Munkásegyletem kiadása. 337 l. (Életjel Könyvek 5.)

Csáth Géza válogatott elbeszéléseinek (*A varázsló halála*, 1964), zenei tárgyú kritikáinak (*Éjszakai esztétizálás*, 1971) és drámáinak kiadása után (*Hamvazószerda*, 1974) — ez utóbbinak összeállítás, bevezető tanulmánnyal való ellátása szintén az íróról már önéletrajzi kismonográfiát (*Az árny zarán-doka*, 1969) publikáló Dér Zoltán érdeme —, most a korábban már-már elfelejtett, jelentős századeleji író publicisztikájáról ad Dér Zoltán gondos áttekintést. Örömmel regisztrálhatjuk a Csáth Géza-i életmű immáron negyedik alkotói szférájának a feltárását; az irodalomkritikus, az esztéta, a közéleti publicista és az ideggyógyászat legújabb eredményeit közvetítő személyiség megjelenését. Az eddigiekhez talán már csak annyit tehetnénk hozzá, hogy az elsősorban az impresszionizmus-szimbolizmus és a századelő új lélektani felfedezéseivel dolgozó pszichológiai realizmus jegyében fogant, az induló Nyugat sodrában formálódó novellisztika teljes kötetbe gyűjtése még várhat magára (*A varázsló halálából* nagyon sok jelentős szimbolista novella kimaradt), és hátra van a nagyobb lélegzetű, a teljes írói, kritikus, publicisztikai, ideggyógyászati pályát elemző Csáth-tanulmány megírása is.

Dér Zoltán két egységre tagolta Csáth publicisztikájának gyűjteményét. Az első — *Irodalom, művészet, tudomány* — irodalmi és képzőművészeti kritikáit, esztétikai, közönségpszichológiai írásait és a modern ideggyógyászat eredményeinek az interpretálóját, népszerűsítőjét mutatja be. Nagyon jól egészítik ki ezt a fejezetet az *Éjszakai esztétizálás*ból kimaradt zenei tárgyú írások is. A második szerkezeti egység — *Társadalom, művelő-*

dés, élet — Csáth közéleti, politikai-morális érdeklődéséről vallanak, a modern életforma, életvitel problémáiról adnak — a kitűnő orvos szemszögéből is — közérdekű tanácsokat, meglátásokat.

Igaza van Dér Zoltánnak abban, hogy Csáth nem volt olyan jelentős irodalomkritikusi egyéniség, mint nyugatos pályatársai. De határozott érzéke volt az alkotó portréjának, a személyiség legbensőbb tartományainak megrajzolásához (*Bródy Sándor*), finom esztétikai izlése rögtön felfedezte a Holnap és a Nyugat mozgalmának, Ignótus, Hatvany, Lukács György munkásságának jelentőségét. S ha némelykor túlzott (Bíró Lajost például a századelő legjobb novellistájának nevezte) vagy tévedett (Kanizsai Ferenc *Terkájáról* dicsőhimnuszt zengett), az írói motívumoknak — ahogy ő nevezte „komplexumoknak —, a stílus rétegeinek, novumainak feltérképezésekor, a művészi asszociációs pályák követekekor rendkívüli pszichológiai érzéke mindig remekelt (*Az isteni kert, Jegyzetek egy új rajzgyűjteményről és a művészetekről, Ópiumálmok, Aiglon* — Sassy Attila — *nyolc grafikája*). Nagyon fontos mondanivalója volt Mikszáthról és Jókairól is. Mikszáth művészeté iránti elismerése ellenére is (*Jegyzetek Mikszáthról és az új regényről*), egy újfajta, a korábbinál szuverénebb írói személyiség, látásmód kibontakozásának szükségességére, a regényfigurák teljes személyiségének mélyebb elemzésére, modern lélektanai megközelítésére helyezi a hangsúlyt. Érdekes párhuzamot von Mikszáth és Jókai erotikája között (Freud egyik jelentős magyar interpretálójaként a szexualitás Csáth novellisztikájában és publicisztikájában egyaránt jelentős szerepet játszik). Mikszáth nőszereplőinek egyszerű, tiszta, házias bájával, nőiességével szemben Jókai nőalakjainak összetettebb, kavargóbb érzelem- és ösztönvilágát, Jókai erotikájának bujább színeit tartja modernebbnek, izgalmasabbnak. Jókai nagyságát mindvégig elismeri (*Jókai, Egy Jókai-regény analízise*) — a nyugatosok kritikai álláspontjával meg egyezően, sosem Jókait támadja, hanem a Gyulai-iskolának és követőiknek merev esztétikájától határolja el magát. Jókai ösztönös mélylélektani felfedezéseit örömmel üdvözli (*Enyém, tied, övé*), de súlyos morfinista korszakában, a világháború nacionalista lázától is megérintve, a lélekelemző Jókai nagyságát — Dosztojevszkij, Tolsztoj, Balzac, Flaubert fölé helyezve — erősen túlértékeli. A *Művészi alkotások élvezése* c. cikke az író és az olvasó szemszögéből vizsgálja — nagyon finom megfigyelésekkel — a hősséggel való azonosulás lélektanát.

Az ideggyógyász Csáth (Brenner József) éveken át volt a Moravcsik-idegklinika gyakornoka. Már Ferenczi Sándor, Nyíró Gyula és mások interpretálásai előtt — pszichiátriai